

Utan kontakter med ett lands fackliga organisationer är det svårt att förstå vad som sker i arbetslivet. Fackliga företrädare ger ett annat perspektiv än företag och myndigheter – ett underifrånperspektiv. För att effektivt kunna arbeta med fattigdomsbekämpning i ett land är det avgörande att låta bägge parterna på arbetsmarknaden komma till tals. I denna skrift från Union to Union ges en kortfattad beskrivning av den fackliga rörelsen i Central- och Östeuropa och Centralasien samt konkreta tips för kontakter med fackföreningar i olika länder.

Upplandsgatan 3
S-111 23 Stockholm,
Sweden
tel: +46(0)8 798 00 00
info@uniontounion.org
@uniontounion
www.uniontounion.org

Fackföreningsrörelsen Central- och Östeuropa samt Centralasien
Fackföreningsrörelsen Central- och Östeuropa samt Centralasien

FACKFÖRENINGSS- RÖRELSEN **CENTRAL- OCH ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN**

Därför behövs fackföreningsrörelsen

Både FN-stadgan och ILO:s kärnkonventioner slår fast rätten att bilda och tillhöra fackföreningar. Trots detta kränks de fackliga rättigheterna dagligen. Den respekt för fackligt arbete som vi är vana vid i Sverige gäller inte alls i många av världens länder. Detta skadar inte bara människors möjligheter att göra sin röst hörd, utan också samhället att utvecklas.

Totalt sett har den globala fackföreningsrörelsen tappat medlemmar under det senaste decenniet. Men medlemsraset har framför allt skett i Europa och Nordamerika, i utvecklingsländerna har den fackliga medlemsutvecklingen varit bättre. I flera fattiga länder har facket behållit sin styrka och i ett antal länder har facket till och med gått framåt. Detta innebär sammantaget att den globala fackföreningsrörelsen förskjutits, en allt större andel av medlemmarna lever i fattiga länder.

För miljontals människor i fattiga länder är facklig verksamhet den enda

vägen till inflytande över den egna livssituationen. Facklig organisering nationellt skapar också en möjlighet till internationell facklig samverkan och dialog om arbetsvillkoren i världen. Räknat i antal individuella medlemmar är facket världens största globala folkrörelse.

Utän kontakter med ett lands fackliga organisationer är det svårt att förstå vad som sker i arbetslivet. Fackliga företrädare ger ett annat perspektiv än företag och myndigheter. Ett underifrånperspektiv. För att det ska vara möjligt att effektivt bekämpa fattigdomen är det viktigt att dessa röster finns med i debatten. Minskad fattigdom handlar inte bara om ekonomi – framförallt handlar det om att ge människor möjlighet att påverka sina villkor i arbetsliv och samhälle. Om bägge parterna på arbetsmarknaden erkänns – både arbetsgivare och fackliga representanter – så kan kollektivavtal upprättas som bidrar till stabilitet och

Esra Kogak och Cem Gusbetoglu i ledningen för det turkiska journalistförbundet Türkiye Gazeteciler Sendikasi. I ett land där många journalister sitter i fängelse är säkerhet en arbetsmiljöfråga och en given del i den fackliga utbildningen.

långsiktighet i ekonomin. I forskningsöversikten *Power to the People*, utgiven av Internationella valutafonden, visar forskarna Florence Jaumotte och Carolina Osfria Buitron att det finns ett starkt samband mellan hög facklig organisationsgrad och jämlikhet. Det motsatta gäller också – svaga fackföreningar leder till ökade ekonomiska klyftor. I andra studier har Världsbanken visat att fungerande fackliga organisationer också skapar ökad effektivitet i ett lands ekonomi. Det finns med andra ord ett påvisat samband mellan facklig

organisering och framgångsrik fattigdomsbekämpning.

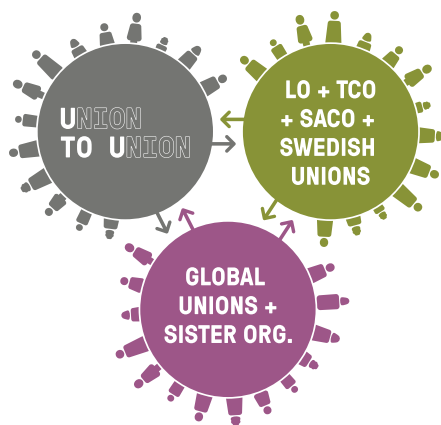
En central fråga för den globala fackföreningsrörelsen handlar om kravet på anständiga arbetsvillkor – vanligen kallat Decent Work. I begreppet ingår flera saker: fackliga rättigheter, trygga anställningar, löner som det går att leva på, rimliga arbetstider, arbetarskydd och en säker arbetsmiljö. Vissa grupper på den globala arbetsmarknaden har sämre arbetsvillkor än andra. Hit hör migrantarbetare, kvinnor och personer långt ut i produktionskedjorna, det vill

säga de som arbetar för underleverantörer eller i bemanningsföretag.

ILO, FN-organet för arbetslivsfrågor redovisar den högsta globala arbetslösheten någonsin, samtidigt har allt fler människor fått otrygga arbeten i form tillfälliga kontraktsanställningar, säsongjobb eller arbeten på bemanningsfirmor. De har inte bara sämre arbetsvillkor, utan förlorar också arbetet först om krisen ytterligare förvärras.

LO, TCO och Saco bedriver fackliga biståndsprojekt genom Union to Union. Projekten finansieras i huvudsak av Sida. Ett huvudsyfte med projekten är att stärka uppbyggnaden av demokratiska fackliga organisationer i omvärlden som ett led i att bekämpa fattigdomen. De fackliga organisationerna är unika eftersom de är den part på arbetsmarknaden som kan teckna kollektivavtal och förhandla med arbetsgivarna vilket i förlängningen skapar förutsättning för ekonomisk tillväxt och långsiktig ekonomisk utveckling.

Union to Union har inga kontor i de länder där projekten bedrivs. Projekten drivs endast genom existerande fackliga organisationer; nationella, regionala eller globala. Alla organisationer som kallar sig fackliga är dock inte medlemsstyrda. I flera länder finns fackföreningar som styrs av staten. I ett land som Kina tillåts enbart den statligt kontrollerade fackföreningsrörelsen. I Zimbabwe har staten bildat en konkurrerande facklig organisation.

I andra fall har arbetsgivare initierat facklig verksamhet, så kallade gula fackföreningar, som Solidaristarörelsen i Centralamerika eller inhouse unions i Pakistan.

Union to Union samarbetar endast med självständiga och demokratiska fackliga organisationer. Samarbetet bedrivs inom ramen för International Trade Union Confederation (ITUC). Ofta används också den svenska beteckningen för organisationen, IFS - Internationella fackliga samorganisationen. ITUC bildades i november 2006 genom en sammanslagning av två tidigare fackliga internationaler. ITUC har för närvarande 328 medlemsorganisationer i 155 länder med sammantaget 168 miljoner medlemmar. En aktuell lista på ITUC:s medlemsorganisationer finns på deras hemsida: www.ituc-csi.org.

ITUC består i sin tur av fyra regionala strukturer. ITUC-Africa för organisationer på den afrikanska kontinen-

ten, TUCA för organisationer på den amerikanska kontinenten, ITUC-AP för organisationer i Asien och PERC för europeiska fackföreningar. En separat organisation är Europafacket, vanligen kallad Europeiska Fackliga Samorganisationen (EFS) för fackliga centralorganisationer inom EU. EFS engelska beteckning är European Trade Union Confederation (ETUC).

LO:s, TCO:s och Sacos medlemsförbund tillhör globala sammanslutningar för förbund inom samma bransch (Global Union Federation). Tillsammans med dem driver förbunden utvecklingsprojekt. De globala facken arbetar också med gemensamma frågor för sina medlemmar och bedriver fackliga solidaritetsaktioner. De bevakar kränkningar av fackliga rättigheter och sluter globala ramavtal med multinationella företag. Avtalen fungerar som ett kollektivavtal på global nivå och omfattar frågor som till exempel fackliga rättigheter, hälsa, säkerhet och miljö samt jämställdhet på arbetsplatserna. I dag finns ett 100-tal globala ramavtal, men

antalet ökar för varje år. Till skillnad från uppförandekoder, som ensidigt antas av företagen själva, har de godkänts av både arbetstagare och arbetsgivare och är därmed juridiskt bindande. Flera företag med huvudkontor i Sverige har slutit internationella ramavtal, däribland SKF, Skanska, H&M, SCA, IKEA, Securitas, Electrolux och Saab Tech. Inom stora multinationella koncerner finns koncernfackliga sammanslutningar. I dessa träffas företrädare för fackklubbar inom koncernen från de regioner i världen där företaget är verksamt. För företag med global räckvidd blir också koncernfacken globala, som koncernfacken inom Atlas Copco eller SKF.

Inom EU-området finns obligatoriska sammanslutningar för arbetstagarrepresentanter inom företag som är verksamma i flera EU-länder, dessa kallas European Works Councils (EWC). På global nivå är det inte bindande för företag att understödja det koncernfackliga samarbetet, men det sker ändå ofta efter överenskommelser med facket.

LÄNKAR:

Union to Union: www.uniontounion.org	ITUC-America (TUCA): www.csa-csi.org
LO: www.lo.se	ITUC-AP: www.ituc-ap.org
TCO: www.tco.se	PERC: http://perc.ituc-csi.org
Saco: www.saco.se	TUAC: www.csa-csi.org
ITUC: www.ituc-csi.org	GLOBALA FACK : www.global-unions.org
ITUC-Africa: www.ituc-africa.org	ILO : www.ilo.org

Fackföreningsrörelsen i Central- och Östeuropa samt Centralasien

Den fackliga strukturen i Central- och Östeuropa har i grunden stöpts om sedan Berlinmurens revs i november 1989. I retoriken försvarade de kommunistiska regimerna arbetarnas intressen, men de fackliga organisationernas rättigheter var kraftigt inskränkta, det fanns varken någon strejkrätt eller förhandlingsrätt. Fackföreningarnas uppgift var inte att företräda de anställda gentemot arbetsgivare. Det fackliga arbetet handlade i stället om att understödja den kommunistiska ideologin samt att ansvara för fritidsaktiviteter vid sidan av arbetet. Efter sovjetsystemets sammanbrott var de fackliga organisationernas legitimitet totalt urholkad. I stor hast inleddes en inre reformering av de fackliga organisationerna. I bland var reformeringen pliktskyldig, i bland grundlig. Men i takt med den politiska demokratiseringen, privatiseringen av många statliga företag och införandet av marknadsekonomi tvingades även de mer motstridiga fackliga ledarna att så småningom böja sig för det yttre trycket och inleda ett förändringsarbete. Samtidigt började en rad helt nya fackliga organisationer att växa fram, ofta med nära band till nybildade politiska partier som förordade parlamentarism

och marknadsekonomi. Internationellt sett fick de nybildade organisationerna ett omfattande ekonomiskt understöd, inte minst från USA. I Polen var situationen något annorlunda, där bildades inte den nya fackföreningsrörelsen som ett resultat av förändringen i samhället. Tvärtom hade fackföreningsrörelsen Solidaritet (Solidarnosc) bildats innan omvandlingen och var den pådrivande kraften i omstöpningsarbetet. Solidaritets ledare Lech Walesa blev senare landets nye president.

I dag har en ny facklig struktur etablerats i Central- och Östeuropa. Räkna i antalet medlemmar har fackföreningsrörelsen mer än halverats. Men tidigare var det obligatoriskt att vara medlem i facket och nu är det frivilligt. Oroande är att den fackliga anslutningsgraden fortsatt sjunka i flera länder, trots att en ny fackföreningsrörelse börjat växa fram. En helt avgörande fråga för de fackliga organisationerna är att återvinna förtroendet hos den arbetande befolkningen. Ordet fackförening förknippas ofta med de gamla kommunistiska regimerna. I några länder är situationen mer positiv där de fackliga organisationerna har etablerat sig som part på arbetsmarknaden och spelar en viktig roll vid

Marina Kurtanidze, ordförande för bygg- och träfacket i Georgien, det land som har den snabbast växande fackliga rörelsen i regionen.

utformandet av nya arbetsmarknadslagar. Trots de svåra omställningarna utgör de fackliga rörelserna fortfarande Central- och Östeuropas i särklass största folkrörelser. De fackliga rörelserna spelar därför inte bara en viktig roll på arbetsmarknaden, utan också för hela det civila samhället. Insikten att fackliga organisationer är en nödvändig ingrediens i en fungerande marknadsekonomi håller på att växa fram. Den övergripande bilden, med några undantag, är att de reformerade organisationerna i dag dominerar den fackliga scenen. I Ryssland dominerar FNPR, det vill säga en reformerad fortsättning på den gamla fackliga strukturen. Omkring 90 procent av den organiserade arbetskraften i landet tillhör FNPR. Det finns ytterligare två ryska fackliga centralorganisationer, VKT och KTR. Ett fackförbund med stor betydelse är Zasita, det självständiga fackförbundet för gruvarbetare. 2001 bildades APATIT, en organisation som har arbetsgivarrepresentanter på flera ledande poster och som anklagas av övriga fackliga rörelser för att vara en »gul« – det vill säga arbetsgivarstyrd – fackförening. I Ukraina finns tre centralorganisationer som tillhör ITUC. I särklass störst är FPU, som uppstått ur spillrorna av den tidigare statskontrollerade fackföreningsrörelsen. Vitryssland utmärker sig av att regimen, ledd av den auktoritära presidenten Lukasjenko, tagit kontroll över den stora fackliga organisationen

FTUB och avbrutit strävandena till en fortsatt reformering. I stället har FTUB blivit Lukasjenkos förlängda arm, även om något enstaka förbund bjuder motstånd. Den armeniska fackföreningsrörelsen ACTU är en reformerad fortsättning av den fackliga strukturen som existerade under Sovjettiden. Fortfarande dominerar dock det gamla ledarskapet inom ACTU. Inte heller i Azerbajdzjan har den inre reformeringen av den fackliga rörelsen varit lika djuplodande som i Östeuropa. Den snabbast växande fackliga rörelsen i regionen finns i Georgien, där GTUC organiserar knappt hälften av de anställda i landet.

Fackföreningsrörelsen i Centralasien – det vill säga i Kazakstan, Uzbekistan, Tadzjikistan, Turkmenistan och Kirgizistan – består i huvudsak av reformerade varianter av de tidigare kommunistiska fackföreningarna. I flera av länderna är dock repressionen mot det fackliga arbetet hård. I Turkmenistan existerar överhuvudtaget inte någon facklig frihet. Större fackliga friheter finns i Kirgizistan, där den fackliga rörelsen KNFC är en självständig kraft, och i Kazakstan där det utöver den reformerade fackliga rörelsen finns en nybildad facklig centralorganisation, ITUCK. I Kazakstan finns också ett starkt gruvarbetareförbund som har en oberoende status.

Att de gamla kommunistiska regimerna föll har dessvärre inte inneburit att kränkningarna av fackliga rättigheter har upphört. Värst är repressionen mot fackligt arbete i Vitryssland. Enligt

ett uttalande från FN-organet ILO 2014 är Vitryssland ett av de värsta länderna i världen för arbetare och oberoende fackföreningar. ILO motiverade uttalandet med att »stämningar, repression och bestraffningar» återkommande används för att tysta fackligt aktiva.

Kränkningar av fackliga rättigheter förekommer också i fler länder i Öst- och Centraleuropa. I Ryssland har sjukvårdsanställda hungerstrejkat under 2015 i protest mot låga löner och trakasserier av fackligt aktiva. På Krim har fackligt aktiva journalister blivit utsatta för repression efter den ryska annekteringen. I Litauen har arbetsgivare krävt att de anställda ska underteckna avtal om att inte arbeta fackligt. I Bosnien-Hercegovina har gangstergång hotat och attackerat fackligt aktiva. I Rumänien har flera arbetsgivare organiserat »gula fackföreningar«. I Serbien har arbetare som protesterat mot privatiseringar blivit hotade och beskjutna.

De fackliga organisationerna i Central- och Östeuropa tillhör flera fackliga internationaler. Viktigast är världsfacket ITUC och Europafacket

(ETUC). I Europafacket ingår dock enbart fackliga organisationer med hemvist i något av EU:s medlemsländer. År 2007 bildade därför ITUC den europeiska regionorganisationen The Pan-European Council (PERC). I PERC ingår samtliga europeiska medlemmar inom ITUC, det vill säga fackliga organisationer både innanför och utanför EU-området. De största fackliga organisationerna i forna Sovjetunionen tillhör även den regionala fackliga strukturen VKP. Däremot har den tidigare kommunistiska internationalen WFTU i stort sett tappat alla sina tidigare medlemsorganisationer i regionen, men WFTU har fortfarande kvar sitt huvudkontor i Prag.

I flera länder har reformerade fackföreningar blivit medlemmar i ITUC, som i Ryssland, Ukraina, Estland och Slovakien, i andra länder har enbart nybildade organisationer fått bli medlemmar, som i Vitryssland. I ytterligare länder har både reformerade och nybildade fackföreningar släppts in i ITUC, som i Ungern eller Bulgarien.

BETYDELSEFULLA FACKLIGA ORGANISATIONER I ÖST- OCH CENTRALEUROPA SOM SAMTLIGA TILLHÖR ITUC:

LAND	ORGANISATION	ANTAL MEDLEMMAR
Polen	NSZZ (Solidarnosc)	622 000
Ryssland	FNPR	27,8 miljoner
Ryssland	KTR	2,1 miljoner
Ukraina	FPU	8,4 miljoner
Ungern	MSZOSZ	1,8 miljoner

EUROPEISKA FACKLIGA KONTINENTORGANISATIONER:

- Världsfacket ITUC har en regional organisation för samtliga europeiska medlemmar, PERC. Vidare har ITUC en särskild samordning för fackliga organisationer i Syd- och Östeuropa med kontor i Sarajevo i Bosnien Herzegovina.
- I Europa finns vidare det självständiga Europafacket (EFS/ETUC) för fackliga organisationer inom EU. Därtill har de fackliga organisationerna i forna Sovjetunionen samordningsorganisationen VKP.

GLOBALA FACK I CENTRAL OCH ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN

IUF. Livsmedels- och hotellarbetarfack. Kontor i Geneve, Schweiz.
Hemsida: www.iuf.ru och <http://www.iuf.org/>

IndustriALL. Metallfack. Kontor i Moskva, Ryssland.
Hemsida: www.industrial-all-union.org

BWI. Byggnads- trä- och skogsarbetarfack. Kontor i Carouge, Schweiz.
Hemsida: www.bwint.org

Fackföreningshuset på Majdan-torget i Kiev i Ukraina brändes ner i samband med protesterna 2014. I dag är torget klätt med presenningar.

Union to Union 2015
Omslagsfoto: BWI
Text: Mats Wingborg
Form: Ulrika Forsberg/Press Art
Skriften är framtagen med stöd av Sida. Sida ansvarar ej för innehållet